

Jarosław Sułkowski¹

Uniwersytet Łódzki

Wpływ skargi nadzwyczajnej na świadomość konstytucyjną jednostki. Rozważania na tle postępowań skargowych zainicjowanych w sprawach karnych²

1. Wstęp

W kwietniu 2022 r. minęły 4 lata od wprowadzenia do polskiego systemu prawnego skargi nadzwyczajnej – nowego instrumentu kontroli prawomocnych wyroków sądowych. Kilkuletnia perspektywa funkcjonowania tej instytucji stwarza okazję do jej analizy na podstawie kształtującej się praktyki orzeczniczej Sądu Najwyższego (dalej: „SN”) w kontekście nie tylko skuteczności skargi widzianej przez pryzmat sprawiedliwości procesowej, ale także w kontekście kształtowania świadomości konstytucyjnej³.

Zidentyfikowanie wyjściowego założenia, jakim kierowano się wprowadzając ten nowy środek prawny w ustawie z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym⁴ jest pierwszym etapem niezbędnym dla oceny funkcjonowania skargi nadzwyczajnej. Ustawodawca zdecydował się bowiem na wprowadzenie do porządku prawnego nieznaney wcześniej instytucji procesowej. Weryfikacja tych założeń jest także niezbędna z uwagi na to, że skarga nadzwyczajna jest – *prima facie* – bliska skardze konstytucyjnej. Należy zatem zbadać, czy skargi te są wobec siebie konkurencyjne czy komplementarne. Ma to tym większe znaczenie, im bliższe sobie są przesłanki obu skarg niezbędne dla stwierdzenia istnienia naruszenia konstytucyjnych praw jednostki. Wydaje się przy tym, że bliskość przesłanek obu skarg nie jest przypadkowa – ustawodawca zamierzał sięgnąć do postanowień Konstytucji RP⁵ oraz dorobku orzeczniczego Trybunału Konstytucyjnego (dalej: „TK”),

¹ Numer ORCID: 0000-0003-4624-322X. Adres e-mail: sulkowski@wpia.uni.lodz.pl

² Artykuł powstał w ramach projektu badawczego nr 2017/27/L/HSS/03245 pt. „Świadomość konstytucyjna jako remedium na kryzys dyskursu i deficyt demokracji w Unii Europejskiej” finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki na podstawie decyzji nr DEC-2017/27/L/HSS/03245.

³ Należy jednak podkreślić, że ustawodawca nie wskazał, dlaczego dotychczasowe środki nadzwyczajne były niewystarczające do osiągnięcia założonego celu, tj. usunięcia z obrotu prawnego niesprawiedliwych lub błędnych orzeczeń. Zob. W. Jasiński, *Sąd Najwyższy*, w: T. Zalasieński (red.), *Jak przywrócić państwo prawa?*, Warszawa 2019, s. 128.

⁴ Tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r. poz. 1904, dalej: „u.SN”.

⁵ Ustawa z 2.04.1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.), dalej: „Konstytucja RP”.

by odnieść reguły tam przewidziane i wypracowane do orzeczeń sądowych poddawanych kontroli. W ten sam sposób, poddając ocenie proces stosowania prawa przede wszystkim z punktu widzenia konstytucyjności ustawodawca stworzył szansę na poprawienie wyznaczonego przez ustawę zasadniczą standardu orzeczeń sądowych. Zachowanie standardu konstytucyjnego ma szczególne znaczenie zwłaszcza w odniesieniu do postępowań sądów karnych, gdyż sądy te wkraczają w największym stopniu w szczególnie wrażliwe na ingerencje wolności osobiste jednostki. Analiza postępowań karnych – widziana właśnie przez pryzmat postanowień Konstytucji RP – może mieć doniosłe znaczenie dla kształtowania się świadomości konstytucyjnej podmiotów postępowania karnego. Kontrola konstytucyjności orzeczeń karnych sprawowana przez SN może prowadzić do pełniejszego urzeczywistnienia kluczowych dla procedur represyjnych regulacji konstytucyjnych, odnoszących się do wolności jednostki (art. 41), prawa do obrony (art. 42), sprawiedliwości proceduralnej (art. 45 ust. 1). Sąd ten może więc odegrać niebagatelną rolę w podniesieniu standardów postępowań prokuratorskich, w zapewnieniu w najpełniejszym zakresie prawa do obrony, czy wreszcie w ochronie pokrzywdzonych oraz zapewnieniu należnych gwarancji oskarżonym.

W uzasadnieniu projektu ustawy o Sądzie Najwyższym wskazano, że: „celem tej instytucji jest przywrócenie podstawowego ładu prawnego przez wyeliminowanie z obrotu orzeczeń naruszających Konstytucję, rażąco naruszających prawo oraz oczywiście sprzecznych z treścią zebranego materiału dowodowego”⁶. Tak ogólnie wyrażona idea posłużenia się nowym nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia opierała się na założeniu odnoszącym się do sposobu wydawania wyroków sądowych. W ocenie autorów projektu wyroki te powinny być „sprawiedliwe, wydawane w oparciu o prawidłowo zinterpretowane przepisy prawa, a w końcu odzwierciedlać zebrany i poprawnie oceniony materiał dowodowy”⁷. Wyrażone w ten sposób 3 postulaty kierowane pod adresem orzeczeń sądowych znalazły swoje odzwierciedlenie w sposobie ujęcia ustawowych przesłanek skargi nadzwyczajnej.

Nawiązując do genezy skargi, nie sposób pominąć również tego, że jej wprowadzenie postrzegano jako „uzupełnienie luki w obecnym systemie nadzwyczajnych środków zaskarżenia”⁸. Z założenia więc nowa skarga miała umożliwiać to, czego dotychczas nie można było osiągnąć posługując się obowiązującymi instrumentami prawnymi kontroli zapadłych orzeczeń. Interesujące jest przy tym zestawienie skargi nadzwyczajnej z funkcjonującym modelem skargi konstytucyjnej, o której mowa w art. 79 ust. 1 Konstytucji RP. W tym kontekście projekt zakładał przede wszystkim, że skarga nadzwyczajna nie będzie kolidować ze skargą konstytucyjną, lecz stanie się środkiem umożliwiającym bezpośrednią ochronę praw lub wolności konstytucyjnych naruszonych w związku z wydaniem indywidualnego aktu stosowania prawa, a w ten sposób będzie instrumentem urzeczywistniającym funkcję prawną konstytucji, a tym samym – jej wiarygodność społeczną. Ustawodawca dostrzegał znaczenie skargi konstytucyjnej przede wszystkim jako jednego z trybów hierarchicznej kontroli aktów normatywnych. W odróżnieniu od tego powiązał skargę nadzwyczajną z kontrolą aktów stosowania prawa, a przez to uczynił skargę środkiem umożliwiającym weryfikowanie orzeczeń sądowych z punktu widzenia chronionych konstytucyjnie wolności i praw człowieka i obywatela.

⁶ Zob. Uzasadnienie projektu ustawy o Sądzie Najwyższym, druk sejmowy nr 2003, Sejm VIII kadencji, s. 7–8.

⁷ Uzasadnienie..., s. 5.

⁸ Uzasadnienie..., s. 8.

2. Skarga nadzwyczajna – regulacja prawna

Regulacja prawna skargi nadzwyczajnej nie jest rozbudowana i – jak należy przypuszczać – intencją ustawodawcy było unormowanie tylko kilku węzłowych zagadnień i pozostawienie pozostałej materii procesowi stosowania prawa. Ustawodawca uregulował zatem zagadnienia proceduralne takie jak: wszczęcie postępowania, skład sądu, przesłanki dopuszczalności skargi nadzwyczajnej, zagadnienie temporalne dotyczące zakresu czasowego orzeczeń podlegających ewentualnemu wzruszeniu w następstwie uwzględnienia skargi. Poza tym na uwagę zasługują „przepisy kolizyjne” rozgraniczające postępowanie ze skargi kasacyjnej od postępowania ze skargi nadzwyczajnej oraz przepisy odsyłające. Najistotniejsze z punktu widzenia funkcjonowania skargi nadzwyczajnej są jednak przesłanki jej dopuszczalności. Niektóre z nich – m.in. te określone w art. 90 u.SN – nie budziły dotychczas istotnych wątpliwości, a zatem nie były przedmiotem szerszej uwagi Sądu Najwyższego. Znacznie więcej miejsca Sąd poświęcił podstawom skargi, o których mowa w art. 89 § 1 u.SN. Ze względu na sposób ich regulacji (w zdaniu wstępnym, a następnie w pkt 1–3) określane są niekiedy jako przesłanka ogólna, pierwsza, druga i trzecia. Pomijając warstwę semantyczną, przesłanki skargi zawarte w art. 89 § 1 u.SN zostały unormowane kaskadowo. Relacje między nimi wymagają pogłębionych analiz; są też częstym przedmiotem wypowiedzi SN.

Z konstrukcji art. 89 § 1 u.SN wynika, że wyliczenie podstaw skargi w formie przesłanek szczegółowych (pkt 1–3) poprzedza sformułowanie tzw. przesłanki ogólnej⁹. Stąd konieczność dokonania odrębnej oceny skargi w odniesieniu do każdej z dwóch kategorii przesłanek nie budzi wątpliwości ani w doktrynie, ani w praktyce¹⁰. Przepis ten nawiązuje nie tylko do okoliczności wskazujących na wadliwość kwestionowanego orzeczenia, ale odwołuje się jednocześnie do jednej z fundamentalnych zasad ustrojowych, jaką jest zasada demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej¹¹. Sprawia to, że instytucja skargi nadzwyczajnej zostaje wyraźnie osadzona w kontekście konstytucyjnym, a zadanie powierzone Sądowi Najwyższemu związane z rozpoznawaniem skarg ma polegać na zapewnieniu obowiązywania konkretnych zasad konstytucyjnych w praktyce orzeczniczej. To z kolei wymusza na organach stosujących prawo nie tylko nabycie wiedzy co do treści konstytucji, ale także – za pomocą istniejącego *acquis constitutionnel* – osadzenie reguł postępowania sądowych w szerszym kontekście wyznaczonym przez ustawę zasadniczą i wykładnię jej postanowień.

Bezpośrednie nawiązanie do zasady wynikającej z art. 2 Konstytucji RP stanowi swoisty znak rozpoznawczy skargi nadzwyczajnej. Z jednej strony potwierdza bowiem założenia, jakimi kierowano się wprowadzając tę nową instytucję, a więc przekonanie o konieczności poddania orzeczeń sądowych nadzwyczajnej kontroli, która ma być

⁹ Zwana również w orzecznictwie przesłanką funkcjonalną. Zob. wyroki SN: z 28.10.2020 r. (I NSNc 22/20), OSNKN 2021/1, poz. 4; z 25.11.2020 r. (I NSNc 57/20), LEX nr 3093105.

¹⁰ Nowość skargi nadzwyczajnej wynika z tego, że zapewnienie obowiązywania konstytucji jest w tej procedurze związane z kontrolą konstytucyjności aktów stosowania prawa. Odróżnia to skargę nadzwyczajną od kontroli abstrakcyjnych i generalnych unormowań ustawowych – co charakteryzuje skargę konstytucyjną. Por. wyrok SN z 3.08.2021 r. (I NSNc 169/20) (niepubl.), LEX nr 3207941, cz. III, pkt 16.

¹¹ Pierwotnie projekt posługiwał się nieznanym konstytucji kryterium łączącym sprawiedliwość społeczną z praworządnością, mimo że art. 2 ustawy zasadniczej sprawiedliwość społeczną zasadnie wiąże z pojemniejszą orzeczniczo zasadą demokratycznego państwa prawnego. Posłużenie się kryterium praworządności akcentowało zagadnienie przestrzegania prawa przez organy władzy publicznej i pozostawiało na uboczu dorobek orzeczniczy TK w materii praw człowieka. Takie rozłożenie akcentów mogło sprawiać wrażenie, że twórcom skargi bardziej niż na ochronie praw jednostki zależy na uczynieniu z SN nowego „strażnika praworządności”.

sprawowana w odniesieniu do zasady sprawiedliwości społecznej i umożliwić eliminowanie z porządku prawnego rażąco wadliwych, i przez to rażąco niesprawiedliwych prawomocnych orzeczeń sądowych. Z drugiej oznacza zaś, że wspomniany art. 2 oraz liczne zasady konstytucyjne, których źródłem może być zasada demokratycznego państwa prawnego, stają się wzorcem kontroli nadzwyczajnej, a więc normatywnym punktem odniesienia dla dokonywanej przez SN oceny orzeczeń kwestionowanych w tym trybie. Sąd ten przez ocenę konstytucyjności procesu stosowania prawa staje się współtwórcą standardu konstytucyjnego.

Jak wskazano, wydanie orzeczenia przez SN w postępowaniu skargowym podyktowane jest koniecznością zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Wymóg ten jest autonomiczny wobec równoległych mu przesłanek określonych w art. 89 § 1 pkt 1–3 u.SN, z których musi wystąpić przynajmniej jedna, by możliwe było wyeliminowanie kwestionowanego orzeczenia. Po pierwsze, niezbędne jest naruszenie zasad lub wolności i prawa człowieka i obywatela określonych w konstytucji lub – po drugie – na skutek wydania orzeczenia musiało dojść do rażącego naruszenia prawa przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie lub – po trzecie – zachodzi oczywista sprzeczność istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego. Zaistnienie któregoś z powyższych uchybień potwierdza wadliwość zaskarżonego wyroku, a jednocześnie otwiera drogę do zbadania, czy wadliwość ta powinna być usunięta z uwagi na naruszenie zasady demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Samo zatem zaistnienie przesłanki szczegółowej wskazanej w art. 89 § 1 pkt 1–3 u.SN nie przesądza o konieczności wyeliminowania z obrotu wadliwego orzeczenia, choć jest jego bezwzględny warunkiem.

Każda z przesłanek szczegółowych ma swoją specyfikę. Upraszczając nieco można przyjąć, że pierwsza z nich jest przesłanką „konstytucyjną”, druga – „ustawową”, trzecia – „dowodową”. Orzeczenie może zatem zostać skontrolowane z punktu widzenia konstytucyjności, legalności oraz zasad postępowania dowodowego, choć trzeba być świadomym, że poszczególne wadliwości orzeczenia częściowo pokrywają się. Przykładowo, poważne uchybienia dowodowe będą jednocześnie rażącym naruszeniem przepisów postępowania, a tym samym będą skutkować naruszeniem konstytucyjnego prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd.

Kluczowa wadliwość orzeczenia może wyrażać się w naruszeniu zasad lub wolności i praw człowieka i obywatela określone w Konstytucji RP. Ustawodawca posłużył się szeroką formułą, czyniąc wzorcami kontroli wszystkie zasady określone w konstytucji, a ponadto wszystkie przepisy statuujące (wyłącznie) konstytucyjne wolności oraz prawa człowieka i obywatela. Należy więc przyjąć, że wzorcami tymi mogą stać się co najmniej konstytucyjne zasady ustrojowe, których naruszenie może nastąpić w procesie sądowego stosowania prawa (np. zasada praworządności, ochrona godności ludzkiej¹², równość wobec prawa, prawo do obrony itp.)¹³. Naruszenie zasad konstytucyjnych jest – co warto raz jeszcze podkreślić – definiowane jako szczególna przesłanka skargi nadzwyczajnej

¹² Jak wskazał SN w wyroku z 25.11.2020 r. (I NSNc 57/20), LEX nr 3093105, należy odrzucić powszechną tendencję do traktowania jako naruszenia godności ludzkiej każdego niesprawiedliwego czy choćby tylko niesatysfakcjonującego zdarzenia. W przeciwnym razie konstytucyjna ochrona godności ludzkiej jest zagrożona degradacją przez jej banalizowanie. Godność konstytucyjnie chroniona, którą należy odnieść do samego człowieczeństwa (a nie do potocznego używania pojęcia godności), mogłaby zostać naruszona wyrokiem sądu w sytuacji, gdy w tym wyroku kwestionuje się człowieczeństwo.

¹³ K. Szczucki, *Komentarz do art. 89*, w: K. Szczucki, *Ustawa o Sądzie Najwyższym. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2020.

(art. 89 § 1 pkt 1 u.SN), która zawsze wymaga odwołania się do przesłanki ogólnej – naruszenia zasady demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Relacja między tymi dwiema przesłankami jest niejasna. Zastanawiające jest bowiem, jakiej dodatkowej argumentacji – z punktu widzenia naruszenia zasady demokratycznego państwa prawnego – należałoby oczekiwać od podmiotu wnoszącego skargę, jeśli zarzuca się w niej, że orzeczenie sądu jest wadliwe ze względu np. na naruszenie zasady równości przed prawem? To jedno z pytań, które jak dotąd pozostaje bez odpowiedzi. Wyrażona w postanowieniu SN z 3.04.2019 r. teza, zgodnie z którą na autorze skargi nadzwyczajnej spoczywa obowiązek wskazania na czym – *in concreto* – polega niezgodność zaskarżonego orzeczenia z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, a więc wskazania, na czym – w tym zakresie – polega zarzucone uchybienie przez swoją ogólnikowość jest w tym zakresie niedostateczna¹⁴.

Niezależnie od powyższej wątpliwości, należy również zasygnalizować, że kontrola orzecznictwa sądowego z punktu widzenia naruszeń indywidualnych praw podmiotowych będzie – z oczywistych względów – odnosić się do trybunalskiego *acquis*, a zwłaszcza do orzeczeń wydanych w sprawach zainicjowanych skargą konstytucyjną. Z tego też względu należy się zastanowić, czy różne ograniczenia wypracowane przez TK, związane z praktyką funkcjonowania skargi konstytucyjnej (np. ograniczenia podmiotowe¹⁵, niesamoistny charakter wzorców kontroli¹⁶) znajdą zastosowanie w postępowaniu przed Sądem Najwyższym.

Druga przesłanka dopuszczalności skargi wiąże się z procesem zastosowania w sprawie prawa materialnego lub prawa procesowego. Przyczyną wystąpienia z nadzwyczajnym środkiem odwoławczym może być – zgodnie z przepisem – tylko rażące naruszenie prawa; ponadto konieczne jest wykazanie, że naruszenie prawa zostało spowodowane jego błędną interpretacją lub niewłaściwym stosowaniem. Ustawa o Sądzie Najwyższym nie wymaga przy tym – choć taki wymóg jest zawarty we wszystkich polskich aktach procesowych¹⁷ – aby naruszenie prawa procesowego było oceniane z punktu widzenia jego wpływu na rozstrzygnięcie sprawy. Jest to oczywista niekonsekwencja ze strony ustawodawcy¹⁸. Wadliwość rozstrzygnięcia wskazana w art. 89 § 1 pkt 2 u.SN dotyczy zatem procesu subsumpcji. Zarzut należy wiązać ze sferą ustaleń prawnych, tym bardziej że zakres ustaleń faktycznych dokonanych przez Sąd objęty jest odrębną przesłanką (art. 89 § 1 pkt 3 u.SN). Poważne błędy popełnione przez sąd *meriti* w interpretacji prawa lub jego stosowaniu będą same w sobie oznaczać naruszenie konstytucyjnych standardów rzetelnego procesu sądowego. Zastanawiające jest, czy taki wniosek jest wystarczający, by SN uznał, że w wyniku wskazanych naruszeń doszło do naruszenia zasady demokratycznego państwa prawnego. Jeżeli tak – to ogólna przesłanka straci na znaczeniu, bo stanie się „pochodna” w stosunku do naruszeń prawa materialnego i procesowego. Jeśli nie – to konieczne będzie wykazanie, w jaki sposób naruszenia te prowadzą do niezgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego realizującego

¹⁴ Postanowienie SN z 3.04.2019 r. (I NSNk 1/19), LEX nr 2649731.

¹⁵ Zob. np. orzeczenie TK z 8.04.2008 r. (SK 80/06), OTK-A 2008/3, poz. 51.

¹⁶ Zob. np. postanowienie pełnego składu TK z 24.10.2001 r. (SK 10/01), OTK 2001/7, poz. 225.

¹⁷ Zob. art. 145 § 1 pkt 1 lit. c oraz art. 174 pkt 2 ustawy z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. z 2019 r. poz. 2325); art. 398 ust. 3 § 1 pkt 2 ustawy z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r. poz. 1805); art. 438 pkt 2 oraz art. 523 § 1 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 534 ze zm.), dalej: „k.p.k.”.

¹⁸ A. Kotowski, *Skarga nadzwyczajna na tle modeli kontroli odwoławczej*, „Prokuratura i Prawo” 2018/9, s. 67.

zasady sprawiedliwości społecznej. Taka argumentacja wymagałaby – jak należy przypuszczać – sformułowania pewnych ogólnych (systemowych) ustaleń, które prowadziłyby do wniosku, że praktyka orzecznicza (a nie pojedyncze orzeczenie sądu) jest wadliwa. Wtedy jednak – wbrew woli ustawodawcy – zaciera się granice między skargą nadzwyczajną a skargą konstytucyjną.

Ostatnim powodem zakwestionowania orzeczenia jest oczywista rozbieżność między zebranymi w sprawie dowodami a ustaleniami sądu. Przy rozpoznawaniu skarg opartych na tej przesłance SN przestaje być wyłącznie sądem prawa, a staje się także sądem faktu, gdyż istota błędu w ustaleniach faktycznych polega na oderwaniu od jakichkolwiek rozważań prawnych. Przesłanka ta ma jednak zdecydowanie ograniczoną użyteczność, gdyż nie pozwala na kwestionowanie zbyt wąskiego zakresu zebranego materiału dowodowego. Zastrzeżenia można formułować jedynie wobec wniosków wyprowadzonych przez Sąd z dostępnych mu w postępowaniu dowodów i tylko, gdy konkluzje Sądu były zbyt pochopne – możliwe jest sformułowanie zarzutu z art. 89 § 1 pkt 2 u.SN.

Ustawodawca określił również przesłanki negatywne, których zaistnienie wyklucza możliwość rozpatrzenia skargi nadzwyczajnej. Niedopuszczalne jest składanie skargi nadzwyczajnej na rzecz tej samej strony więcej niż jeden raz. Zakaz dotyczy – *verba legis* – wniesienia skargi, co oznacza, że nie będzie możliwe ponowne złożenie tej samej skargi, nawet jeśli pierwsza skarga nie została rozpoznana przez Sąd Najwyższy ze względów formalnych. Ponadto skarga nie jest dopuszczalna od wyroku ustalającego nieistnienie małżeństwa, orzekającego unieważnienie małżeństwa albo rozwód, jeżeli choćby jedna ze stron po uprawomocnieniu się takiego orzeczenia zawarła związek małżeński, oraz od postanowienia o przysposobieniu. To bezwzględne wyłączenie z zakresu skargi jest uzasadnione albo rodzajem spraw, albo ich mniejszą wagą. W celu uniknięcia podwójnej kontroli SN ustawodawca wprowadził zakaz opierania skargi nadzwyczajnej na zarzutach, które były przedmiotem skargi kasacyjnej lub kasacji przyjętej do rozpoznania przez ten Sąd¹⁹.

Istotne jest także zastrzeżenie o akcesoryjnym charakterze skargi nadzwyczajnej, co wyraża się w tym, że może być ona wniesiona pod warunkiem iż zaskarżone orzeczenie nie może zostać uchylone lub zmienione w drodze innych nadzwyczajnych środków odwoławczych, przy czym niemożność ta rozumiana jest nie tylko formalnie (jako brak środka alternatywnego), ale także materialnie (wniesienie środka odwoławczego nie zmienia zaskarżonego orzeczenia)²⁰.

¹⁹ W orzecznictwie słusznie podkreśla się, że art. 90 § 2 u.SN odnosi się do zarzutów, które zostały „poddane badaniu” przez Sąd Najwyższy. Powyższe oznacza, że samo powielenie w skardze nadzwyczajnej zarzutów zawartych w skardze kasacyjnej nie spełnia jeszcze dyspozycji omawianej normy. Niezbędne jest merytoryczne zbadanie przedmiotowych zarzutów przez SN. Zastrzeżenie to jest o tyle istotne, że nie każde postępowanie ze skargi kasacyjnej przyjętej do rozpoznania kończy się merytorycznym rozstrzygnięciem (np. postępowanie może zostać umorzone z powodu wycofania skargi). Niedopuszczalne jest także podnoszenie w skardze nadzwyczajnej zarzutów, które były przedmiotem rozpoznawania skargi kasacyjnej przyjętej do rozpoznania przez SN, również wtedy, gdy została ona oparta na podstawie szczególnej z art. 89 § 1 pkt 1 u.SN, jeżeli skarżący upatruje naruszenia zasad lub wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji RP w tych samych naruszeniach prawa materialnego albo przepisów postępowania, które zostały powołane jako zarzuty i zbadane w ramach kontroli kasacyjnej zaskarżonego orzeczenia. Zob. postanowienie SN z 14.09.2021 r. (I NSNc 104/21), LEX nr 3228657.

²⁰ W postanowieniu z 3.04.2019 r. (I NSNk 1/19) SN wskazał, że warunek akcesoryjności skargi nadzwyczajnej powinien być rozumiany również w ten sposób, że jeśli wniesienie przez uprawniony podmiot (potencjalnie dopuszczalnego) nadzwyczajnego środka zaskarżenia nie doprowadzi do korekty orzeczenia będącego przedmiotem skargi nadzwyczajnej (oceny takiej powinno się dokonywać na tle realiów faktycznych i procesowych konkretnej sprawy przez pryzmat charakteru zarzutów wyartykułowanych przez autora skargi nadzwyczajnej i skierowanych przeciwko prawomocnemu orzeczeniu kończącemu postępowanie), to skarga jest niedopuszczalna.

Inicjatywa skargowa została przyznana podmiotom wskazanym w art. 89 § 2 u.SN. Skargę mogą zatem wnieść Prokurator Generalny, Rzecznik Praw Obywatelskich (dalej: „RPO”) oraz, w zakresie swojej właściwości, Prezes Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, Rzecznik Praw Dziecka, Rzecznik Praw Pacjenta, Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego, Rzecznik Finansowy, Rzecznik Małych i Średnich Przedsiębiorców i Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (dalej: „Prezes UOKiK”). Krąg podmiotów wskazanych w tym przepisie jest niesporny, a przy tym zasadnie pomija się prezesów innych organów (urzędów), nad którymi kontrolę sprawują sądy administracyjne (np. Prezes Urzędu Ochrony Danych Osobowych czy Szef Urzędu do Spraw Cudzoziemców). Godna odnotowania jest także modyfikacja pierwotnej wersji projektu, polegająca na dodaniu do podmiotów inicjujących postępowanie ze skargi Prezesa UOKiK. Praktyka orzecznicza SN w sprawach skargowych dowodzi bowiem, że liczne przypadki uwzględnienia skargi nadzwyczajnej miały związek z naruszeniem praw konsumenckich. Spośród wskazanych organów jedynie Prokurator Generalny i RPO dysponują legitymacją generalną. Skarga nadzwyczajna nie ma więc charakteru *actio popularis* i jedynym sposobem zainicjowania postępowania przez stronę postępowania sądowego jest zwrócenie się do właściwego organu o wystąpienie ze skargą.

Do przesłanek formalnych zalicza się termin wystąpienia ze skargą. Regulacja w tym zakresie jest dwuelementowa. Pierwsza część unormowania odnosząca się do terminu wniesienia skargi wynika z art. 89 § 3 u.SN, zgodnie z którym termin ten wynosi 5 lat od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia, a jeżeli od orzeczenia została wniesiona kasacja albo skarga kasacyjna – to rok od dnia ich rozpoznania (dodatkowe ograniczenie czasowe odnosi się do skargi nadzwyczajnej na niekorzyść oskarżonego, która może być wniesiona nie później niż po upływie roku od dnia uprawomocnienia się orzeczenia).

Upływ czasu mógł jednak spowodować, że zaskarżone orzeczenie wywołało nieodwracalne skutki prawne (w szczególności, jeśli od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia upłynęło 5 lat). Wtedy SN ogranicza się do stwierdzenia wydania zaskarżonego orzeczenia z naruszeniem prawa oraz wskazania okoliczności, z powodu których wydał takie rozstrzygnięcie. Orzekanie co do istoty sprawy możliwe jest jednak w każdym przypadku, gdy zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji RP przemawiają za takim orzekaniem. Trudno ustalić przy tym, jaka jest relacja między art. 89 § 1 a art. 89 § 4 u.SN. Z jednej strony, konieczność wyeliminowania z obrotu prawnego prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego z przyczyn wskazanych w art. 89 § 1 u.SN (tj. dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej) została czasowo ograniczona do orzeczeń, od uprawomocnienia których upłynęło nie więcej niż 5 lat, z drugiej zaś – ograniczenie to nie znajduje zastosowania, jeśli zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w konstytucji przemawiają za wydaniem rozstrzygnięcia (art. 89 ust. 1 pkt 1 u.SN). Innymi słowy, ustawodawca dostrzega, że mogą istnieć orzeczenia, do wyeliminowania których nie wystarcza konieczność zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, nawet jeżeli orzeczenie w sposób rażący narusza prawo przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie lub zachodzi oczywista sprzeczność istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego. Dodatkowo, kontrola SN musi znajdować uzasadnienie z punktu widzenia zasad lub wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji RP. Tym samym

poza zakresem merytorycznego orzekania ustawodawca pozostawił orzeczenia wadliwe z przyczyn opisanych w art. 89 § 1 pkt 2 i 3 u.SN, uznawszy być może, że sytuacja, w jakiej orzeczenie w sposób rażąco narusza prawo przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie albo zachodzi oczywista sprzeczność istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego nie narusza praw i wolności człowieka i obywatela określonych w konstytucji. Konkluzja taka musi być uznana co najmniej za oryginalną. Dowodzi zresztą braku konsekwencji ustawodawcy, który najpierw opowiada się za wyeliminowaniem orzeczeń sądów powszechnych z powodów wskazanych w art. 89 § 1 pkt 1–3 u.SN, a następnie nadaje prymat stabilności orzeczeń, by za chwilę uznać, że musi on ustąpić ochronie praw i wolności jednostki.

Druga część regulacji odnoszącej się do terminu wynika z art. 115 u.SN, który przewiduje 6-letni termin od wejścia w życie ustawy o SN²¹ na wniesienie skargi nadzwyczajnej od wszystkich orzeczeń kończących postępowanie w sprawach, które uprawomocniły się po 17.10.1997 r. (art. 115 § 1 u.SN). Należy jednak zastrzec, że zgodnie z art. 115 § 2 u.SN – na wzór art. 89 § 3 u.SN – istnieje ograniczenie możliwości wzruszania tych orzeczeń związane z oceną skutków, jakie mogą one wywoływać. Jeżeli są to skutki nieodwracalne, to SN może wskutek prowadzonej kontroli stwierdzić jedynie, że orzeczenie to wydano z naruszeniem prawa (otwierając drogę do ewentualnej odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa) oraz wskazać okoliczności, z powodu których wydał takie rozstrzygnięcie. Trzeba przy tym zaznaczyć, że wspomniany „nieodwracalny skutek” będzie zachodził w szczególności po upływie 5 lat od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia. Przepis art. 115 § 2 u.SN zawiera zatem *lex specialis* względem unormowania z art. 91 § 1 i w przypadku formułowanego na jego podstawie żądania uchylecia zaskarżonego orzeczenia na podmiocie inicjującym kontrolę nadzwyczajną ciąży obowiązek przytoczenia odpowiedniej podstawy oraz uzasadnienia zaistnienia przesłanki pozwalającej na wydanie rozstrzygnięcia, o którym mowa w tym przepisie.

Ograniczenie sformułowane w tym przepisie co do terminu doznaje zatem wyjątku analogicznego do tego przewidzianego w art. 89 § 4 u.SN, a opartego na prymacie ochrony praw i wolności jednostki. Wątpliwości sygnalizowane powyżej zachowują więc aktualność do skarg nadzwyczajnych, odnoszących się do orzeczeń sądowych wydanych przed wejściem w życie komentowanych przepisów.

Z punktu widzenia możliwości kształtowania świadomości konstytucyjnej, odrębnej uwagi wymaga regulacja zawarta w art. 91 § 2 u.SN. Zgodnie z tą regulacją, jeśli Sąd Najwyższy przy rozpatrywaniu skargi nadzwyczajnej uzna, że przyczyną naruszenia przez orzeczenie zasad lub wolności i praw człowieka i obywatela (określonych w konstytucji), jest niezgodność ustawy z Konstytucją RP, wówczas występuje z pytaniem prawnym do Trybunału Konstytucyjnego. Sąd Najwyższy może zawiesić postępowanie z urzędu, jeżeli rozstrzygnięcie sprawy zależy od wyniku postępowania toczącego się przed TK. Przepis ten ma wyznaczać – jak należy przypuszczać – granicę między kontrolą konstytucyjności orzeczenia a kontrolą konstytucyjności jego podstawy prawnej. W uzasadnieniu dołączonym do druku sejmowego nr 2003 wskazano, że omawiany przepis jest rozwiązaniem mającym zapobiegać powstaniu sporów kompetencyjnych w kwestii tego, który z organów uprawniony jest do dokonywania badania hierarchicznej zgodności aktów normatywnych. Analiza uzasadnienia projektu ustawy oraz wypowiedzi wnioskodawców z prac legislacyjnych wskazuje, że ustawodawca chciał w ten sposób

²¹ Pierwotnie okres ten wynosił 3 lata.

uniknąć doprowadzenia do powstania poglądu, iż przesłanka skargi nadzwyczajnej uregulowana w art. 89 § 1 pkt 1 u.SN stwarza temu Sądowi możliwość samodzielnej kontroli zgodności ustaw z konstytucją²². Intencje ustawodawcy doprowadziły jednak do zawarcia w ustawie postanowienia, które wywołuje wątpliwości co do zgodności z art. 193 Konstytucji RP. Jeśli bowiem SN występuje do TK z pytaniem prawnym, doszedłszy do wniosku, że od odpowiedzi na to pytanie zależy rozstrzygnięcie zawisłej przed nim sprawy, to ma on obowiązek zawiesić postępowanie do czasu uzyskania odpowiedzi na pytanie od sądu konstytucyjnego. Wbrew tej logice, art. 92 § 2 zdanie drugie u.SN daje SN jedynie możliwość zawieszenia postępowania i obwarowuje je dodatkowo warunkiem istnienia zależności między rozstrzygnięciem sprawy a wynikiem postępowania toczącego się przed TK. Zależność ta jest niezbędna dla zadania tego pytania, nie wiadomo więc, jak rozumieć fakultatywne w tym przepisie zawieszenie postępowania, które ma nastąpić wyłącznie wtedy, gdy istnieje wskazana zależność. Czy przepis dopuszcza zadanie pytania bez warunku wymaganego w art. 193 Konstytucji RP? Regulacja ustawowa w tym zakresie nie sprzyja dialogowi między SN a TK.

3. Skarga nadzwyczajna od orzeczeń sądów karnych w praktyce

Od strony formalnej nic nie stoi na przeszkodzie, aby skarga nadzwyczajna została złożona na orzeczenie sądu karnego. Jedynym ograniczeniem jest zastrzeżenie przewidziane w art. 89 § 3 u.SN, zgodnie z którym niedopuszczalne jest uwzględnienie skargi nadzwyczajnej na oskarżonego wniesionej po upływie roku od uprawomocnienia się wyroku, a jeżeli od wyroku wniesiono kasację lub skargę kasacyjną – to po upływie 6 miesięcy od dnia jej rozpoznania. Z przepisu tego wynika, że w sprawach karnych możliwe jest złożenie skargi nadzwyczajnej także na niekorzyść oskarżonego, jednak termin na jej wniesienie został znacznie skrócony. Rozwiązanie to zostało zaczerpnięte z procedury karnej i oznacza, że po tym terminie SN będzie mógł rozpoznać skargę tylko w takim zakresie, w jakim została ona skonstruowana na korzyść oskarżonego. Powielenie rozwiązań procedury karnej zostało dokonane wadliwie, gdyż regulacja zawarta w art. 89 § 3 u.SN jest sprzeczna z przepisami Kodeksu postępowania karnego. Zgodnie z art. 524 § 3 k.p.k. niedopuszczalne jest uwzględnienie kasacji na niekorzyść oskarżonego wniesionej po upływie roku od daty uprawomocnienia się orzeczenia. Sąd Najwyższy rozpoznający kasację nie może orzec przeciwko pozwanemu po upływie roku, ale może to uczynić, jeżeli rozpozna skargę nadzwyczajną przed upływem 6 miesięcy od rozpoznania kasacji²³. Jest to oczywiście niedopatrzenie ze strony ustawodawcy skutkujące możliwością działania na niekorzyść oskarżonego, co narusza zakaz *reformationis in peius* i raczej nie przyczynia się do podniesienia standardu konstytucyjnego.

Mimo formalnej możliwości zaskarżenia orzeczeń sądów karnych, sytuacja ta występuje rzadko. Przykładowo, w 2019 r. do Sądu Najwyższego wpłynęły 484 skargi, z których tylko 5 zostało zarejestrowanych pod sygnaturą NSNk obejmującą sprawy karne. Istnieje wiele powodów, które mogą uzasadniać taki stan rzeczy, spośród których na plan pierwszy wysuwa się model postępowania karnego przekładający się na większą stabilność orzecznictwa sądów powszechnych w sprawach karnych, co wynika po części z modelu postępowania karnego. Zgodnie z tym modelem sąd działając z urzędu, ze względu

²² K. Szczucki, *Komentarz..., passim*.

²³ J. Kluza, *Orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach ze skargi nadzwyczajnej w sprawach cywilnych i karnych*, „Przeгляд Sejmowy” 2021/3, s. 275.

na zasadę legalizmu i prawdy materialnej, ma obowiązek oprzeć swoje orzeczenie na prawdziwych ustaleniach faktycznych (art. 2 § 1 pkt 2 i § 2 k.p.k.), natomiast organy prowadzące postępowanie karne są zobowiązane do zbadania i uwzględnienia okoliczności zarówno korzystnych, jak i niekorzystnych dla oskarżonego (art. 4 k.p.k.)²⁴. Tym samym zasada prawdy materialnej wprowadza w postępowaniu karnym wymóg oparcia wszelkich orzeczeń na ustaleniach faktycznych zgodnych z prawdą, przez co rozumie się ustalenia udowodnione, tzn. takie wobec których fakt przeciwny do udowodnionego jest niemożliwy lub wysoce nieprawdopodobny²⁵. Obowiązek udowodnienia powinien jednak dotyczyć wyłącznie ustaleń niekorzystnych dla oskarżonego, gdyż on sam korzysta z domniemania niewinności, a wątpliwości, których nie można usunąć, rozstrzyga się na jego korzyść. Dążenie do prawdy materialnej wraz z domniemaniem niewinności ogranicza możliwość niepełnego ustalenia stanu faktycznego, a tym bardziej przerzucania na oskarżonego ciężaru dowodu. Postępowanie karne ze swej natury jest zatem mniej „podatne” na pewne uchybienia uzasadniające braki rozstrzygnięcia rozpatrywanego w skardze nadzwyczajnej.

W prawie polskim istnieje spójny system nadzwyczajnych środków odwoławczych w postępowaniu karnym²⁶. Umożliwiają one kontrolę prawomocnych orzeczeń sądowych kończących postępowanie sądowe. Za pomocą tych instrumentów procesowych można odwołać się zarówno od orzeczeń, jak i od wyroków sądowych kończących postępowanie, czyli od orzeczeń na które nie można się odwołać w trybie zwykłego środka odwoławczego. Środki te obejmują kasację (art. 518 k.p.k.) oraz wznowienie postępowania zakończonym prawomocnym orzeczeniem sądu (art. 540 k.p.k.).

Kasacja jest środkiem nadzwyczajnym służącym od prawomocnego wyroku sądu apelacyjnego. Strona może uruchomić postępowanie kasacyjne (tzw. kasację zwykłą) tylko od prawomocnego orzeczenia sądu apelacyjnego kończącego postępowanie, jednak jeżeli strona nie wniosła apelacji od wyroku pierwszej instancji, a sąd odwoławczy utrzymał w mocy wyrok lub zmienił go na korzyść strony, to skarga kasacyjna nie przysługuje (chyba że zachodzą bezwzględne podstawy zaskarżenia na podstawie art. 439 k.p.k.). Inicjatorem postępowania kasacyjnego może być także Prokurator Generalny lub Rzecznik Praw Obywatelskich, a tzw. kasacja nadzwyczajna przysługuje od każdego prawomocnego orzeczenia sądu kończącego postępowanie, przy czym kasacja na korzyść może być wniesiona tylko wtedy, gdy oskarżony został skazany na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, a na niekorzyść tylko wówczas, gdy został uniewinniony lub postępowanie zostało umorzone z powodu znikomej społecznej szkodliwości czynu albo z uwagi na to, że sprawca nie podlega karze z mocy prawa, albo z powodu niepoczytalności sprawcy.

Wznowienie postępowania sądowego z kolei jest instrumentem procesowym przysługującym w przypadku stwierdzenia, że w trakcie postępowania sądowego zaistniały okoliczności, które mogły mieć realny wpływ na wynik sprawy. W przeciwieństwie do kasacji, której celem jest wyłącznie wyłapanie błędów popełnionych przez sam sąd orzekający w sprawie, wznowienie postępowania ma na celu wyłapanie i usunięcie ewentualnych

²⁴ D. Świecki, *Komentarz do art. 523 k.p.k.*, w: D. Świecki (red.) *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II. Art. 425–673*, Warszawa 2020, s. 607–609.

²⁵ A. Murzynowski, *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1984, s. 108; T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011, s. 91; M. Rogalski, *Naczelne zasady procesu karnego*, w: G. Artymiak, M. Rogalski (red.), *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 43.

²⁶ K. Dziga, *Czy możliwe jest merytoryczne rozpoznanie skargi nadzwyczajnej w sprawach karnych?*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2019/2, s. 158.

błędów, na które sąd orzekający w sprawie – co do zasady – nie miał wpływu. Możemy wyróżnić dwa rodzaje wznowienia postępowania: na wniosek oraz z urzędu. Wznowienie postępowania na wniosek jest niezbędnym warunkiem wznowienia postępowania na wniosek strony lub osoby najbliższej (korzystny w przypadku śmierci skazanego). Przepisy nie ograniczają terminem możliwości wystąpienia z wnioskiem o wznowienie postępowania na korzyść oskarżonego, natomiast w przypadku wznowienia postępowania na jego niekorzyść może to nastąpić tylko w ciągu 6 miesięcy od wydania prawomocnego wyroku.

Przy tak ukształtowanych nadzwyczajnych środkach zaskarżenia, liczne naruszenia proceduralne lub uchybienia orzeczeń mogą być korygowane za pomocą kasacji lub wznowienia postępowania. Co więcej, w przypadku tzw. kasacji nadzwyczajnej RPO i Prokurator Generalny nie są związani żadnymi terminami, a zakres jej zastosowania jest szerszy niż w przypadku skargi nadzwyczajnej. Sprzyja to zatem wnoszeniu skargi kasacyjnej – środka procesowego znanego od lat w systemie prawnym i obudowanego orzeczeniami sądowymi wyjaśniającymi, jak należy rozumieć przesłanki jego stosowania. Powodem nieprzydatności skargi nadzwyczajnej może być zatem jej bliskość do kasacji²⁷.

Krytycy dotychczasowych rozwiązań ustawowych zwracają także uwagę, że skarga nadzwyczajna dotyczy prawomocnych orzeczeń wydanych zarówno w postępowaniu karnym, jak i cywilnym, ale bez dostatecznego uwzględnienia różnic między tymi dwoma gałęziami prawa. Co z kolei znacznie utrudnia wykładnię przepisu określającego podstawy skargi²⁸. Z podnoszonymi wątpliwościami co do skuteczności skargi nadzwyczajnej koresponduje orzecznictwo Sądu Najwyższego. Przydatność tego środka prawnego względem orzeczeń sądów karnych jest na tyle niska, że uprawnia do kwestionowania jego znaczenia w tej kategorii spraw. W badanym okresie (2018–2021) SN wydał 17 postanowień w sprawach zainicjowanych skargą nadzwyczajną (w zdecydowanej większości przez Prokuratora Generalnego). W sześciu przypadkach Sąd pozostawił skargę bez rozpoznania stwierdzając różne braki formalne. Siedmiokrotnie Sąd ten oddalił skargę nadzwyczajną stwierdzając brak argumentów za uchyleniem zaskarżonego wyroku. Tylko w trzech przypadkach zaskarżony wyrok został uchylony. Wskazane 3 wyroki zostały wydane w ciągu 4 lat funkcjonowania tego środka prawnego. Dlatego ich znaczenie jest marginalne. Mimo takiego stanu praktyki przed SN, przy rozpatrywaniu skarg, Sąd ten sformułował *obiter dictum* kilka tez, których znaczenie dla rzetelności postępowania karnego jest jednak drugoplanowe, a dla świadomości konstytucyjnej – żadne²⁹.

4. Podsumowanie

Skarga nadzwyczajna została wprowadzona do systemu prawnego przy okazji uchwalenia pakietu ustaw, których wejście w życie wywołało liczne kontrowersje. Ten zbieg okoliczności nie powinien jednak wpływać na ocenę omawianego środka prawnego.

²⁷ K. Szczucki, *Komentarz...*

²⁸ D. Gruszecka, *Podstawy skargi nadzwyczajnej w sprawach karnych – uwagi w kontekście „wypełniania luk w systemie środków zaskarżenia”*, „Palestra” 2018/9, s. 29–33.

²⁹ I tak w postanowieniu z 4.02.2021 r. (I NSNk 8/20) SN podkreślił, że skarga nadzwyczajna nie może być prostą polemiką z ustaleniami faktycznymi poczynionymi przez sądy powszechne. Niedozwolone jest argumentowanie w postępowaniu ze skargi nadzwyczajnej, że ustalenia faktyczne zostały dokonane niedostatecznie albo iż sąd II instancji przypisał zbyt małą wagę pewnym okolicznościom. Skarga nadzwyczajna nie jest środkiem następczej weryfikacji ustaleń poczynionych w prawomocnym orzeczeniu, ta bowiem może być dokonywana przez SN w ramach trzeciej podstawy skargi nadzwyczajnej jedynie w wyjątkowych sytuacjach, gdy istotne ustalenia są oczywiście błędne, co powinno być widoczne już na pierwszy rzut oka, a przede wszystkim mają niewątpliwy wpływ na wynik sprawy.

Nie wiąże się on – a przynajmniej nie bezpośrednio – ze zmianami instytucjonalnymi jakie zaszły w sądownictwie. Nic też nie wskazuje na to, żeby skarga nadzwyczajna była planowana jako instrument walki politycznej lub, żeby miała służyć celom politycznym. Z perspektywy kilku lat nie sprawdziły się – jak dotąd – obawy, że skarga stanie się mechanizmem wykorzystywanym politycznie.

Niezależnie od rozstrzygnięcia sporu o status prawny Sądu Najwyższego i jego obsadę, skarga może zatem przyczynić się do pełniejszej realizacji funkcji prawnej konstytucji i służyć pełniejszemu zagwarantowaniu praw jednostki. Tym samym należy przyjąć, że ustawodawca chciał wprowadzić środek wzmacniający ochronę wolności i praw także w ramach postępowania karnego, które w tej formie (w zakresie oceny procesu stosowania prawa) dotychczas nie istniało. Kilkuletnia perspektywa rozpoznawania skarg nadzwyczajnych pozwala na sformułowanie pierwszych ostrożnych wniosków co do znaczenia skargi dla konstytucyjnych standardów rzetelności procesu karnego.

Po pierwsze, skarga nadzwyczajna w sprawach karnych nie jest wnoszona często, podmioty uprawnione do jej wniesienia korzystają z tej możliwości znacznie rzadziej niż w przypadku orzeczeń sądów cywilnych. Ta wyraźna różnica ilościowa wiąże się zapewne ze specyfiką postępowania cywilnego i karnego, a przede wszystkim, jak należy sądzić, z różnicami między zasadą prawdy materialnej mającą zastosowanie w postępowaniu karnym a zasadą prawdy formalnej (znajdującej oparcie w dowodach przedstawionych przez strony) mającą zastosowanie w sprawach cywilnych. W procesie cywilnym prawda ustalona przed sądem nie jest tożsama z prawdą obiektywną (materialną) – nie musi to oznaczać wadliwości postępowania dowodowego³⁰ i wydanego na jej podstawie orzeczenia. W postępowaniu karnym zakres obowiązkowych ustaleń faktycznych jest znacznie szerszy niż w postępowaniu cywilnym, dlatego trudniej jest znaleźć przykłady rażąco nierzetelnych wyroków sądu.

Po drugie, przesłanki skargi nadzwyczajnej w postępowaniu karnym pokrywają się z istniejącymi nadzwyczajnymi środkami odwoławczymi, których zastosowanie pozwala na korygowanie orzeczeń sądów niższych instancji. Niezależnie od tego warunki merytorycznego rozpoznania skargi nadzwyczajnej zostały ukształtowane w sposób albo zbyt ogólny (przesłanka z art. 89 § 1 u.SN), albo niejasny i niespójny (np. w zakresie terminu, stosunku przesłanek ogólnych do szczególnych), co może prowadzić do problemów w skutecznym zaskarżaniu orzeczeń sądowych.

Po trzecie, przyczyną wniesienia skarg nadzwyczajnych w sprawach karnych nie była – co do zasady – niekonstytucyjność orzeczenia sądu *meriti* (art. 89 § 1 pkt 1 u.SN). Wykorzystanie pozostałych „procesowych” (bliskich Kodeksowi postępowania karnego) podstaw skargi pokazuje pewną trudność, zwłaszcza po stronie Prokuratora Generalnego, w wykorzystaniu argumentacji odnoszącej się do ustawy zasadniczej. Taka postawa nie przyczynia się do podnoszenia stanu świadomości konstytucyjnej.

Po czwarte, usprawnienia wymaga przedprocesowy etap przygotowania skargi nadzwyczajnej, gdyż dość duża część skarg pozostaje bez rozpoznania z powodu różnych braków formalnych, m.in. złożenia skargi po terminie³¹, powielania zarzutów wcześniej wniesionej skargi kasacyjnej³² czy braków w uzasadnieniu zarzutów skargowych³³.

³⁰ M. Dąbrowski, *Zasada kontradiktoryjności a postępowanie przed Trybunałem Konstytucyjnym*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2011/2, s. 69.

³¹ Postanowienie SN: z 27.05.2021 r. (I NSNk 11/20), LEX nr 3181388.

³² Postanowienia SN: z 29.04.2021 r. (I NSNk 1/18), LEX nr 3229436; z 5.05.2021 r. (I NSNk 10/20), LEX nr 3170920; z 12.05.2021 r. (I NSNk 4/20), LEX nr 3229431; z 26.05.2021 r. (I NSNk 6/20), LEX nr 3229505.

³³ Postanowienia SN: z 2.03.2021 r. (I NSNk 5/20), LEX nr 3150274; z 4.02.2021 r. (I NSNk 8/20).

Wydaje się zatem, podsumowując 4 lata funkcjonowania skargi, że dotychczas nie odegrała ona znaczącej roli w kształtowaniu rzetelnego procesu karnego. Liczba skarg, jakość ich argumentacji oraz podobieństwo skargi nadzwyczajnej do kasacji i wznowienia postępowania pozwalają stwierdzić, że skargę łatwiej zakwalifikować jako chwytliwe narzędzie obecnej polityki legistacyjnej (populizm prawniczy) niż jako skuteczny mechanizm proceduralny służący kontroli konstytucyjności orzeczeń sądowych. Potwierdza to dość oczywistą tezę, zgodnie z którą wprowadzenie nowej instytucji do systemu prawnego wymaga pogłębionych analiz, w szczególności oceny wpływu nowego środka prawnego na proces stosowania prawa. Patrząc na ustawowe uregulowanie skargi nadzwyczajnej, trudno oprzeć się wrażeniu, że takich analiz zabrakło.

The Impact of Extraordinary Appeal on an Individual's Constitutional Awareness. Considerations Against the Background of Extraordinary Appeal Proceedings in Criminal Cases

Abstract: In April 2022 four years passed since the introduction into the Polish legal system of extraordinary appeal – a new instrument for the review of final court judgements. The experience of several years of the functioning of this means of challenge provides an opportunity to analyse it on the basis of the emerging case law of the Supreme Court in the context of not only the effectiveness of this kind of appeal, as seen through the prism of procedural justice in criminal matters, but also in the context of emergence of constitutional awareness.

It should be assumed that the legislator wanted to introduce a measure that would strengthen the protection of freedoms and rights, also within the framework of criminal proceedings, and which so far did not exist in such a form – in terms of evaluation of the process of applying the law. A few years after its introduction, the fears that extraordinary appeal would become a politically exploited mechanism have not come true. However, after a few years the first cautious conclusions can be formulated regarding its significance for the reliability of the criminal process. Unfortunately, these conclusions are not optimistic. The extraordinary complaint does not play a significant role in the functioning of the criminal process in the shape outlined by the Polish Constitution.

Keywords: extraordinary appeal, Supreme Court, judicial review (of constitutionality of statutes), constitutional awareness

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES:

- Dąbrowski, M. (2011). Zasada kontrydiktoryjności a postępowanie przed Trybunałem Konstytucyjnym. *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 2, 65-87.
- Dziga, K. (2019). Czy możliwe jest merytoryczne rozpoznanie skargi nadzwyczajnej w sprawach karnych? *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2, 143-160.
- Gruszecka, D. (2018). Podstawy skargi nadzwyczajnej w sprawach karnych – uwagi w kontekście „wypełniania luk w systemie środków zaskarżenia”. *Palestra* 9, 31-39.
- Grzegorzczak, T., Tylman, J. (2011). *Polskie postępowanie karne*, Warszawa: LexisNexis.
- Jasiński, W. (2019). Sąd Najwyższy. In: T. Zalasinski (ed.), *Jak przywrócić państwo prawa?* Warszawa: Fundacja Batorego.
- Kluza, J. (2021). Orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach ze skargi nadzwyczajnej w sprawach cywilnych i karnych. *Przegląd Sejmowy* 3, 261-279.
- Kotowski, A. (2018). Skarga nadzwyczajna na tle modeli kontroli odwoławczej. *Prokuratura i Prawo* 9, 51-85.
- Murzynowski, A. (1984). *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa: PWN.
- Rogalski, M. (2012). Naczelne zasady procesu karnego. In: G. Artymiak, M. Rogalski (eds.), *Proces karny. Część ogólna*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Szczucki, K. (2020). Komentarz do art. 89. In K. Szczucki, *Ustawa o Sądzie Najwyższym. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.

Świecki, D. (2020). Komentarz do art. 523 k.p.k. In: D. Świecki (ed.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II. Art. 425–673*. Warszawa: Wolters Kluwer.